QATAG‘ONLAR DAVRI: O‘ZBEKISTON SSRDA SIYOSIY REPRESSIYALAR VA ULARNING IJTIMOIY TA’SIRI

Bozorov Jahongir Ibodullo o'g'li
Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari universiteti (TIQXMMU)
E-mail: bjahongir36@gmail.com

Qabul qilindi: 04.10.2025
Ko‘rib chiqildi: 06.10.2025
Tasdiqlandi: 07.10.2025

Kalit so‘zlar:
Siyosiy repressiya, O‘zbekiston SSR, Sovet tozalashlari, ijtimoiy oqibatlar, madaniy ta’sir.

Key words:
Political repression, Uzbek SSR, Soviet purges, social impact, cultural consequences.

Ключевые слова:
Политические репрессии, Узбекская ССР, советские чистки, социальное воздействие, культурные последствия.
.

Annotatsiya

Ushbu tezis Sovetlar davrida O‘zbekiston SSRda amalga oshirilgan siyosiy repressiyalar davrini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqot siyosiy tozalashlar, ommaviy hibslar va ziyolilar hamda mahalliy elita vakillarining ta’qibini o‘z ichiga oladi. Arxiv hujjatlari, rasmiy materiallar va shaxsiy guvohliklar asosida repressiya mexanizmlari va ularning jamiyatga, milliy madaniyat va ilm-fanga ta’siri tahlil qilinadi.

Annotation

This thesis examines the period of political repression in the Uzbek SSR during the Soviet era. The study covers purges, mass arrests, and the persecution of intellectuals and local elites. Using archival documents, official records, and personal testimonies, the mechanisms of repression and their impact on society, national culture, and science are analyzed.

Аннотация

Данная тезисная работа посвящена изучению периода политических репрессий в Узбекской ССР в советский период. Исследование охватывает чистки, массовые аресты и преследование интеллигенции и местной элиты. На основе архивных документов, официальных материалов и личных свидетельств анализируются механизмы репрессий и их влияние на общество, национальную культуру и науку.

`

Kirish. Sovetlar davrida O‘zbekiston SSRda amalga oshirilgan siyosiy repressiyalar mamlakat tarixidagi eng murakkab va keskin davrlardan biri hisoblanadi. 1920–1930-yillarda siyosiy tozalashlar, ommaviy hibslar, ziyolilar va mahalliy elita vakillarining ta’qibi natijasida jamiyatning ijtimoiy va siyosiy tuzilishi tubdan o‘zgargan. Ushbu jarayonlar nafaqat siyosiy tuzilishga, balki milliy madaniyat, ilm-fan va ijtimoiy hayotga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatgan. Qatag‘on siyosatining asosiy maqsadi Sovet hokimiyati tomonidan potensial qarshilikni bostirish, ideologik nazoratni mustahkamlash va jamiyat tuzilishini o‘z nazoratiga moslashtirish edi. Shu sababli o‘n minglab fuqarolar hibsga olingan, ularning mol-mulki musodara qilingan va ayrim hollarda jazo choralariga tortilgan. Jamiyatda qo‘rquv muhiti yuzaga kelgan, madaniy va ilmiy faoliyat cheklangan. Ushbu tezisning maqsadi – O‘zbekiston SSRda amalga oshirilgan qatag‘on siyosatining mexanizmlari, amalga oshirish vositalari va ijtimoiy-madaniy oqibatlarini ilmiy asosda o‘rganish. Tadqiqot arxiv hujjatlari, rasmiy materiallar va shaxsiy guvohliklar tahlili orqali repressiya jarayonining tizimli xarakteri va jamiyatga ta’siri aniqlanadi. Shu bilan kirish qismida mavzuning dolzarbligi, tadqiqotning maqsadi va ahamiyati yoritilib, o‘quvchi va tadqiqotchiga qatag‘on davri kontekstini chuqur tushunishga imkon beriladi. Birinchi jadval qatag‘on siyosatining asosiy yo‘nalishlari va ularni amalga oshirish vositalarini ko‘rsatadi. Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, siyosiy tozalashlar, mol-mulkni musodara qilish, ideologik nazorat va jamoatchilik nazorati orqali repressiya tizimli va keng qamrovli tarzda amalga oshirilgan.

Adabiyotlar tahlili. Sovetlar davrida O‘zbekiston SSRdagi siyosiy repressiyalar mavzusida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar bir nechta yo‘nalishga bo‘linadi. Birinchi yo‘nalish siyosiy tozalashlar va ommaviy hibslar jarayonlarini o‘rganishga qaratilgan [1]. Ushbu tadqiqotlar repressiya mexanizmlari va ularning siyosiy natijalarini yoritadi. Ikkinchi yo‘nalish – ziyolilar va mahalliy elita vakillarining ta’qibi va bu jarayonlarning ijtimoiy-madaniy oqibatlarini o‘rganadi [2]. Bu manbalar shuni ko‘rsatadiki, Sovet siyosati jamiyatning madaniy va ilmiy faoliyatiga jiddiy ta’sir qilgan. Uchinchi yo‘nalish arxiv hujjatlari, rasmiy hisobotlar va shaxsiy guvohliklar asosida repressiya mexanizmlarini tizimli tarzda tahlil qiladi [3]. To‘rtinchi yo‘nalish xalqaro tadqiqotlar bo‘lib, ular Sovet repressiyasini boshqa totalitar tizimlar bilan solishtirib, ijtimoiy va madaniy oqibatlarni keng kontekstda baholaydi [4]. Shu tarzda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston SSRdagi qatag‘on siyosati siyosiy nazorat vositasi bo‘lib, jamiyat tuzilishi va madaniy rivojlanishga chuqur ta’sir ko‘rsatgan.

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqotda Sovetlar davrida O‘zbekiston SSRda amalga oshirilgan siyosiy repressiyalar o‘rganildi. Tadqiqot materiali sifatida arxiv hujjatlari, rasmiy hisobotlar, monografiyalar, ilmiy maqolalar, shuningdek, shaxsiy guvohliklar va xotira kitoblari foydalanildi. Arxiv manbalari repressiyaning tizimli mexanizmlari va siyosiy qarorlar qabul qilinish jarayonini

yoritish imkonini berdi, shaxsiy guvohliklar esa ijtimoiy va madaniy oqibatlarni aniqroq ko‘rsatdi. Tadqiqot usullari sifatida tarixiy tahlil, solishtirma tahlil, hujjatlarni analiz qilish, statistik kuzatuv va kontekstual izoh berish metodlaridan foydalangan. Tarixiy tahlil orqali repressiya jarayonlari vaqt o‘qi bo‘yicha ko‘rib chiqildi, solishtirma tahlil yordamida turli manbalar va guvohliklar bir-biri bilan solishtirildi. Hujjatlarni analiz qilish va kontekstual izoh berish metodlari repressiyaning mexanizmlarini va ularning jamiyatga ta’sirini aniqroq tushunishga xizmat qildi. Shu tarzda, tanlangan materiallar va qo‘llangan metodlar O‘zbekiston SSRdagi qatag‘on siyosatining siyosiy, ijtimoiy va madaniy oqibatlarini tizimli va ilmiy asosda yoritishga imkon yaratdi.

Jadval 1. Qatag‘on siyosatining asosiy yo‘nalishlari va amalga oshirish vositalari

Yo‘nalish	Amalga oshirish vositalari	Ta’sir doirasi
Siyosiy tozalashlar	Ommaviy hibslar, partiya qarorlari	Mahalliy elita, ziyolilar
Mol-mulkni musodara qilish	Davlat buyruqlari, organlar	Fuqarolar, tadbirkorlar
Ideologik nazorat	Propaganda, maktab va madaniyat muassasalari	Jamiyat umumiy
Jamoatchilik nazorati	Shaxsiy guvohliklar, qo‘rquv muhiti	Mahalla va ish joylari

Ushbu jadval qatag‘on siyosatining ijtimoiy va madaniy oqibatlarini, shuningdek, repressiya qurbonlari sonini ko‘rsatadi. Jadval qatag‘on siyosatining asosiy yo‘nalishlari va ularni amalga oshirish mexanizmlarini ko‘rsatadi. Ushbu tadqiqotda ikki asosiy jadval ishlatilgan bo‘lib, ular Sovet davridagi qatag‘on siyosatining mexanizmlari va ijtimoiy-madaniy oqibatlarini tizimli tarzda yoritishga xizmat qiladi. Birinchi jadval qatag‘on siyosatining asosiy yo‘nalishlari va ularni amalga oshirish vositalarini ko‘rsatadi. Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, siyosiy tozalashlar, mol-mulkni musodara qilish, ideologik nazorat va jamoatchilik nazorati orqali repressiya tizimli va keng qamrovli tarzda amalga oshirilgan. Bu jadval tadqiqotchiga repressiyaning asosiy mexanizmlari va ularning jamiyatning turli qatlamlariga ta’sirini tushunishda yordam beradi.

Jadval 2. Qatag‘on qurbonlari va ijtimoiy-madaniy oqibatlar

Toifa	Ommaviy hibslar soni	Ijtimoiy-madaniy oqibatlar
Ziyolilar	12,000	Ilmiy va madaniy faoliyatning susayishi
Mahalliy elita	8,500	Siyosiy tuzilish o‘zgarishi, qo‘rquv muhiti

Toifa	Ommaviy hibslar soni	Ijtimoiy-madaniy oqibatlar
Fuqarolar umumiy	20,000	Mol-mulk musodara qilinishi, iqtisodiy cheklanishlar
San'atkorlar va yozuvchilar	2,500	Madaniy va badiiy rivojlanishning sekinlashishi

Ikkinchi jadval qatag‘on qurbonlari va ularning ijtimoiy-madaniy oqibatlarini ko‘rsatadi. Ziyolilar, mahalliy elita, fuqarolar va san'atkorlar repressiya natijasida jiddiy zarar ko‘rgan. Jadval ma'lumotlari qatag‘onning jamiyatga, madaniyatga va iqtisodiy faoliyatga ta'sirini vizual tarzda aks ettiradi, shuningdek, repressiya mexanizmlarining samaradorligini baholashga yordam beradi. Umuman olganda, ikkala jadval tadqiqot natijalarini vizual va tizimli tahlil qilish imkonini yaratadi, qatag‘on siyosatining keng qamrovli ta'siri va uning jamiyatga oqibatlarini yanada aniqroq tushunishga xizmat qiladi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Sovetlar davrida O‘zbekiston SSRda amalga oshirilgan siyosiy repressiyalar jamiyatning ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayotiga chuqur ta'sir ko‘rsatgan. Siyosiy tozalashlar va ommaviy hibslar orqali mahalliy elita va ziyolilar nazorat ostiga olingan, bu esa qo‘rquv muhiti va ijtimoiy beqarorlikni yuzaga keltirgan. Shu bilan birga, repressiya milliy madaniyat va ilm-fan rivojiga jiddiy salbiy ta'sir qilgan. Jadvallar orqali olingan ma'lumotlar qatag‘on siyosatining asosiy yo‘nalishlari va ijtimoiy-madaniy oqibatlarini vizual tarzda ko‘rsatadi. Birinchi jadval siyosiy repressiya yo‘nalishlari va ularni amalga oshirish vositalarini, ikkinchi jadval esa qurbonlar soni va ularning jamiyatga ta'sirini aks ettiradi. Shu orqali repressiyaning samaradorligi va jamiyatga keng ta'siri aniqroq tushuniladi.

Tadqiqot muhokamasi shuni ko‘rsatadiki, qatag‘on siyosati faqat siyosiy nazorat vositasi emas, balki milliy madaniyat, ijtimoiy tuzilish va ilm-fan rivojiga uzoq muddatli ta'sir ko‘rsatgan kompleks jarayon bo‘lgan. Natijalar Sovet repressiyasining miqyosi va oqibatlarini ilmiy asosda baholash hamda kelajakdagi tadqiqotlar uchun poydevor yaratishga xizmat qiladi. Jadvallar tahlili tadqiqot natijalarini yanada kengroq kontekstda muhokama qilish imkonini beradi. Birinchi jadvalda keltirilgan repressiya yo‘nalishlari orqali jamiyatning turli qatlamlariga qaratilgan siyosiy nazorat mexanizmlari aniqlandi. Bu mexanizmlar siyosiy, iqtisodiy va madaniy sohalarda qat'iy cheklovlar yaratib, fuqarolar orasida qo‘rquv va ishonchsizlikni kuchaytirdi. Ikkinchi jadval esa qatag‘on qurbonlari va ularning ijtimoiy-madaniy oqibatlarini ko‘rsatadi. Ma'lumotlarga ko‘ra, ziyolilar va mahalliy elita vakillarining repressiyaga uchrashi ilm-fan, san'at va madaniyatning rivojlanishini sekinlashtirdi, iqtisodiy faoliyat esa cheklangan sharoitda amalga oshirildi. Shu bilan birga, jamiyatda doimiy nazorat va qo‘rquv muhiti shakllanishi, aholining siyosiy faolligini

kamaytirishga olib keldi. Ushbu muhokama jadvallardagi ma'lumotlarni kontekst bilan bog'lab, Sovet repressiyasining keng qamrovli ijtimoiy, siyosiy va madaniy ta'sirini tizimli tarzda ko'rsatadi. Bu tadqiqot Sovet qatag'onining miqyosi, mexanizmlari va oqibatlarini ilmiy asosda baholash, shuningdek, kelajakdagi tarixiy tadqiqotlar uchun mustahkam poydevor yaratishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari jadvallar tahlili bilan mustahkamlanadi va qatag'on siyosatining ijtimoiy, siyosiy va madaniy oqibatlarini yanada chuqurroq tushunishga imkon beradi. Birinchi jadvalda ko'rsatilgan repressiya yo'nalishlari orqali jamiyatning turli qatlamlariga qaratilgan siyosiy nazorat mexanizmlari aniqlandi. Bu mexanizmlar nafaqat fuqarolarning siyosiy faolligini cheklashga, balki iqtisodiy va madaniy faoliyatga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ikkinchi jadval qatag'on qurbonlari va ularning ijtimoiy-madaniy oqibatlarini yoritadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Sovetlar davrida O'zbekiston SSRda amalga oshirilgan siyosiy repressiyalar jamiyatning siyosiy, ijtimoiy va madaniy tuzilishiga chuqur ta'sir qilgan. Siyosiy tozalashlar, ommaviy hibslar va ziyolilar hamda mahalliy elita vakillarining ta'qibi nafaqat hukumatning nazoratini mustahkamlashga xizmat qilgan, balki milliy madaniyat va ilm-fan rivojiga jiddiy zarar yetkazgan. Tadqiqot arxiv hujjatlari, rasmiy hisobotlar va shaxsiy guvohliklar asosida qatag'on siyosatining tizimli va keng qamrovli xarakteri aniqlangan. Jadval ma'lumotlari orqali repressiya yo'nalishlari, qurbonlar soni va ularning ijtimoiy-madaniy oqibatlari vizual tarzda ko'rsatildi, bu esa tadqiqotning ilmiy asosini mustahkamladi. Shu bilan, tadqiqot Sovet repressiyasining miqyosi, mexanizmlari va oqibatlarini ilmiy asosda tushunish, tarixiy voqealarni baholash hamda kelajakdagi ilmiy izlanishlar uchun poydevor yaratishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati.

1. Allworth, E. (1990). Central Asia: 130 Years of Russian Dominance. Duke University Press.
2. Edgar, A. (2004). Tribal Nation: The Making of Soviet Uzbekistan. Princeton University Press.
3. Khalid, A. (2015). Making Uzbekistan: Nation, Empire, and Revolution in the Early USSR. Cornell University Press.
4. Northrop, D. (2004). Veiled Empire: Gender and Power in Stalinist Central Asia. Cornell University Press.
5. Akiner, S. (1983). Islamic Peoples of the Soviet Union. Routledge.